

Тема 2. Специфіка впровадження організаційних форм інститутів інформаційного суспільства в Україні: політичний, економічний, освітній виміри

Розглядаючи специфіку впровадження організаційних форм інформаційного суспільства в Україні, доцільно перш за все виокремити ті суспільні сфери, структура яких трансформується, за рахунок виникнення та вбудовування нових інститутів. Не менш важливим є вивчення феноменів, функціонування яких справляє інтегративний вплив на соціальну систему України, визначаючи передумови її еволюції до зрілого інформаційного суспільства.

В якості найпростішого з таких феноменів, який одночасно втім виступає інструментальною підставою функціонування всіх інших пов'язаних з ним явищ і процесів, можна вважати мережу Internet. Наявність доступу широких верств населення до всесвітнього павутиння, можна вважати першим кроком на шляху розвитку конкретного суспільства до інформаційного етапу.

У 2002 – 2010 рр. Інститут соціології Національної академії наук України здійснював моніторингове дослідження з питань розвитку інформатизаційних процесів в Україні (вибірка становила 1200 осіб і репрезентувала доросле населення України за основними соціально-демографічними ознаками – вік, стать, освіта, тип поселення тощо). Результати дослідження свідчать про стабільне зростання кількості українських користувачів всесвітньої мережі (зокрема, у згаданий період таке зростання склало 26 % (з 4,3 % – у 2002 р., і до 30,3 % – у 2010 р.) Звертає на себе увагу і той факт, що збільшення кількості користувачів Internet відбувається не лише за рахунок певних вікових груп, зокрема молоді, яка традиційно вважається споживачем інноваційних товарів та послуг, а рівномірно розподілене за всіма віковими групами (див. рис. 5.2). Така тенденція є надзвичайно показовою, оскільки свідчить про залученість до найсучасніших інформаційно-комунікаційних технологій представників всіх поколінь і визначає становлення інформаційного суспільства в Україні в його часовому вимірі. Таким чином, не відбувається розрив міжпоколінних зв'язків, викликаний різницею у адекватності та швидкості сприйняття реальності, представниками різних вікових груп.

Більш того наявність всесвітньої мережі створює передумови для інтенсифікації комунікацій, в тому числі і міжпоколінної: великою мірою спілкування у мережі є анонімним, соціально-демографічні характеристики відвідувачів різноманітних форумів не актуалізуються.

Важливим є і подолання просторової роз'єднаності: територія України є достатньо великою, що накладає свій відбиток на можливості у спілкуванні мешканців різних регіонів. У відповідності до даних моніторингового дослідження з питань розвитку інформатизаційних процесів в Україні протягом останніх років кількість користувачів мережі зростає практично у всіх типах поселення (містах, невеликих містах і селах) Все це створює умови для обговорення різноманітних проблем від фахових до загальнолюдських у віртуальному товаристві, що об'єднує людей, які в силу різниці у віці,

соціальному становищі, географічному положенні, ніколи б не виявили бажання, або не мали б можливості, спілкуватися віч на віч.

Соціальні зв'язки, що формуються таким чином, є не менш значущими, ніж ті, що утворюються в ході традиційних процесів соціальної динаміки. Відбувається ускладнення структури соціальної системи: її інформаційний рівень стає не просто результатом процесу віддзеркалення об'єктивної реальності, а виявляється тісно пов'язаним з її матеріально-енергетичним рівнем саме цими віртуальними соціальними зв'язками.

Показовими є дані згаданого дослідження щодо місцезнаходження комп'ютерів, з яких переважно відбувається вихід у всесвітню мережу. Протягом 2002 – 2010 рр. частка користувачів, які звертаються до Internet з домашнього комп'ютера стала переважаючою, в той же час знизилася частка тих, хто користується мережею на робочому місці чи в спеціалізованих закладах (на кшталт комп'ютерних клубів). Таким чином, відбувається синхронізація способів проведення часу у реальності, та у віртуальному світі. Тобто: раніше під час свого робочого часу користувач Internet вирішував і робочі, і особисті справи, реалізуючи свої соціальні, економічні, духовні потреби, включаючи потребу у розвагах, таким чином зменшуючи ефективність праці, за рахунок синтезу робочого та вільного часу. Тепер за рахунок розширення можливостей доступу до мережі вдома користувач може повністю реалізовувати свій трудовий потенціал в ході робочого часу, використовуючи мережу для виконання своїх робочих завдань (чому в неменшій мірі сприяють також і обмеження у доступі до розважальних ресурсів та соціальних мереж у Internet, які встановлює роботодавець та технічно реалізують ІТ – підрозділи установ та організацій). Таким чином, відбувається синхронізація реального та віртуального часу: робочий та вільний час співпадають у реальному та віртуальному світах.

Втім можна говорити і про деякі негативні аспекти. Відбувається збереження значного дисбалансу між віковими, регіональними аудиторіями вітчизняного сегмента мережі Internet: Київ та міста-мільйонники досі залишаються основним джерелом вітчизняної Internet-аудиторії (на 6 міст припадає 25 % від загальної Internet-аудиторії). Крім того, Internet на сьогодні залишається переважно молодіжним середовищем – частка користувачів старше 45 років складає лише 18 % від загальної кількості; ступінь розвитку широкопasmового доступу до мережі Internet (один з найактуальніших глобальних трендів) в Україні можна оцінити як критично низький.

Рівень проникнення таких послуг в Україні складає лише 4,17 %, що значно нижче середньосвітового показника – 7,02 %; амбітні за своєю суттю проекти (на кшталт Національного проекту «Відкритий світ» (створення інформаційно-комунікаційної 4G освітньої мережі національного рівня) не завжди мають повноцінне обґрунтування в сенсі перспектив використання та готовності України функціонувати в межах подібних систем на технологічному, управлінському, економічному, освітянському, політичному рівнях.

Проаналізоване дослідження втім є своєрідним поглядом зсередини, в той час як не менш важливим є аналіз даних світових досліджень стану розвитку ІКТ в Україні, що знаходять відображення у великій кількості різноманітних рейтингів, які демонструють загальні та окремі аспекти особливостей побудови інформаційного суспільства в Україні.

У відповідності до щорічного дослідження, проведеного Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum), з метою аналізу активності використання у інформаційних технологій у країнах світу, у 2010 р. перше місце в рейтингу зайняла Швеція, а Росія й Україна виявилися відповідно лише на 80-му і 82-му місцях із 134 країн світу. Формування рейтингу відбувається згідно з «індексом мережної готовності» (Networked Readiness Index 2009-2010, NRI). Розрахунок цього індексу здійснюється на підставі аналізу декількох десятків параметрів, що об'єднані в три базові групи: 1) доступність технологій для споживачів, 2) готовність останніх використовувати технологічні новинки й 3) рівень їхнього безпосереднього використання.

Необхідно зазначити, що рівень мережної готовності України погіршувався протягом трьох років: у 2008 р. вона посідала 62 місце, у 2009 – 70-те [402].

Проте такі показники хоча і мають застерігати, проте навряд чи здатні об'єктивно відображати стан розвитку інформаційних технологій в країні. Можливим поясненням може бути уповільнене зростання показників мережної готовності порівняно з іншими країнами з одночасною наявністю розвитку ІКТ всередині країни, темпи якого втім можна вважати недостатніми.

Іншим показником формування інформаційного суспільства є вже згадуваний складовий індекс розвитку ІКТ (IDI), що включає 11 показників, які охоплюють доступ до ІКТ, використання ІКТ і навички в області ІКТ. Він застосовується Міжнародним союзом електрозв'язку (International Telecommunication Union) для виміру рівня й еволюції у часі змін в області ІКТ та порівняльного аналізу ситуації у різних регіонах і країнах.

Індекс IDI став підставою для групування у 2002 – 2008 рр. всіх досліджуваних за його показниками країн у чотири групи – відповідно з найвищим, високим, середнім і низьким рівнем індексу IDI, і наступного дослідження рівня «цифрового розриву», тобто різниці у значенні індексу для кожної групи країн порівняно з попередньою та наступною. Результати показують, що «цифровий розрив» між групою з «найвищим» рівнем і кожною із трьох інших груп скорочується і що група з «високим» рівнем зближується із групою з «найвищим» рівнем. Україна за цим рейтингом потрапила у лідери «середньої» групи: у 2008 році за індексом IDI вона посіла 58 місце, а рік тому цей показник був дещо кращим – 51. Хоча в абсолютному вимірі індекс зріс з 3,8 у 2007 р. до 3,87 у 2008 р., що свідчить не про погіршення стану розвитку ІКТ, а про уповільнення темпів зростання порівняно з іншими країнами [355].

Таким чином, дані українських та міжнародних досліджень демонструють наявність тенденцій до розвитку інформаційного суспільства в сучасній Україні, хоча темпи цього зростання можна вважати недостатньо швидкими порівняно із світовими тенденціями. Тому доцільно з'ясувати, яким

саме чином тенденції цього розвитку знаходять свій прояв у різних сферах суспільного буття, які саме проблеми його уповільнюють, і в яких організаційних формах в них втілюються інститути інформаційного суспільства.

Перш за все звернемося до аналізу трансформації політичної системи України у відповідності до викликів інформаційного суспільства. Саме керівний рівень політичної підсистеми, що об'єднує всі гілки влади мав реалізовувати найважливіше завдання, виконання якого сприяло б розвитку інформаційного суспільства: підготовка суспільної свідомості до сприйняття цінностей інформаційного суспільства і розробка відповідної ідеології, втім це завдання залишається невирішеним. Свідченням цього є той факт, що незважаючи на те, що Україна приєдналася до рішень і домовленостей Женевського (2003 р.) та Туніського (2005 р.) самітів з розвитку інформаційного суспільства, досі не прийнято Стратегію впровадження електронного урядування. Залишаються поза увагою проблеми систематизації нормативного врегулювання інформаційних процесів та інформаційної взаємодії, що мали визначатися Інформаційним кодексом України, не розроблена національна система показників розвитку інформаційного суспільства і відповідно не провадяться дослідження за нею.

Звертаючись до розгляду інституціональних аспектів інформаційного суспільства у його політичному вимірі в Україні, необхідно розглянути особливості впровадження електронного врядування (е-врядування) як його провідної організаційної форми.

За показником рівня готовності до впровадження е-врядування Україна у 2010 р. опинилася поза 50-кою провідних країн, що знаходилися в рейтингу. Втім необхідно зазначити, що з пострадянських країн до цього списку потрапили лише Естонія (20-те місце) і Казахстан (46-те місце) [395].

Однак, говорити про відсутність зрушень у напрямку розвитку електронного врядування в Україні все ж не варто.

В одній із найбільш ґрунтовних праць з проблем електронного врядування О. Голобуцького та О. Шевчука визначаються основні завдання електронного уряду, який являє собою поєднання двох основних сервісів «уряд-громадянину» та «уряд-бізнесу» (формули G2C та G2B), що полягають у подоланні бюрократії, запровадженні в урядових структурах орієнтованості на громадян, вивільненні ресурсів, позбавленні від черг, спрощенні легалізації приватної ініціативи у сфері бізнесу, активізації малого та середнього бізнесу в країні, оптимізації менеджменту, здешевленні ведення бізнесу шляхом запровадження телероботи і оцифрування документообігу. Це далеко не повний перелік, проте з нього зрозуміла мета запровадження цих модулів електронного уряду – перетворити самі державні структури на сервіси, покликані забезпечувати максимально комфортні умови для життя і роботи громадян, їх самореалізації, а також для провадження бізнесами максимально ефективної діяльності [77, 67].

Нормативна регуляція впровадження елементів електронного врядування регламентується рядом законодавчих актів. Зокрема 4 січня 2002

р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади». Постанова містить положення щодо запровадження обов'язкового розміщення центральними та місцевими органами виконавчої влади інформації на власних сайтах, встановлення вимог щодо її структури та обсягів, а також створення єдиного порталу Кабінету Міністрів України, призначеного для інтеграції сайтів органів виконавчої влади та розміщення інформаційних ресурсів відповідно до потреб громадян.

На думку О. Голобуцького та О. Шевчука, нагальним завданням розвитку е-уряду в Україні є реалізація принципу єдиної точки доступу, який передбачає наявність всієї інформації і послуг на єдиному урядовому порталі, створює додаткові вигоди для платників податків. Перша з них – відсутність необхідності багато раз заповнювати різні форми з одними і тими ж персональними даними. Будучи один раз внесеними в базу даних, вони після цього автоматично з'являються в полях форми щоразу, коли користувач вводить свій пароль і індивідуальний код. Друга – наявність єдиної точки доступу дозволяє надавати платнику податків комплексну послугу, що заохочує користувача швидше переводити свої операції з урядом до он-лайнного середовища. Електронний уряд, таким чином, зумовлює появу «електронного громадянина» (eCitizen) – громадянина, що здійснює трансакції з урядом здебільшого через мережу [77, 70].

Наприкінці 2012 р. було здійснено чергові кроки виконавчої влади у напрямку регламентації функціонування і розвитку електронного уряду. Зокрема, Національна комісія з питань регулювання зв'язку та інформатизації розробила власний план заходів із запуску в Україні електронного уряду. Кабмін планував перевести усі держструктури на e-government до кінця 2014 р. На реалізацію її першого етапу з бюджету планувалося виділити 475 млн. грн. Щоб запустити свою програму в дію, Національна комісія підготувала проект майбутнього розпорядження Кабміну. НКРЗІ розписала план заходів щодо переходу на e-government до кінця 2014 року. В рамках проекту планувалося внести до парламенту низку необхідних ініціатив (зокрема законопроекти «Про Нацпрограми інформатизації», «Про електронний цифровий підпис», «Про електронний документообіг» тощо).

Кінцевим результатом програми НКРЗІ вважалася поява «єдиного електронного простору органів державної влади». Передбачалося, що e-government буде працювати на базі єдиного державного порталу адмінпослуг. Планувалося, що на базі порталу влада надаватиме громадянам і бізнесу низку інтернет-послуг. У 2012 – 2014 роках НКРЗІ спільно з «Укрдержреєстром» повинні були запустити такі сервіси як реєстр адрес (що мав стати державі в приблизно в 5 млн. грн.), фізичних осіб (ще 5 млн. грн.) та юридичних осіб (15 млн. грн.). Таким чином, планувалося, що держава пов'яже фактичні адреси з місцезнаходженням всіх українців і підприємств. На базі цих реєстрів за сприяння ДПАУ планувалося створити «Єдиний кабінет платника податків», на що було заплановано ще 20 млн. грн. Крім того, за цей час спільно з Мінсоцполітики планувалося ввести в обіг електронну соціальну картку (5

млн. грн.) і спільно з Міністерством охорони здоров'я – електронну медичну картку. До 2014 року НКРЗІ спільно з МВС мали запровадити послугу «Мій автомобіль» (25 млн. грн.)» [49].

Проте на сьогодні серед великої кількості сервісів, що мали б складати систему електронного врядування функціонує надзвичайно мала їх частина, самі ж сервіси характеризуються відсутністю важливої характеристики – інтерактивності, налагодженого зворотного зв'язку між громадянином (або організацією) і урядовими організаціями.

Реально діючою є мережа сайтів установ та організацій, що утворюють систему виконавчої влади України.

Згідно встановленого порядку, на сайті органу виконавчої влади рівня міністерства або іншого центрального органу повинна розміщуватися наступна інформація: найменування органу; основні задачі і нормативно-правові основи діяльності; структура і керівництво органу; прізвища, імена і по-батькові керівників; місцезнаходження апарату, урядових органів державного управління, створених в його складі, територіальних органів і відповідних структурних підрозділів місцевих держадміністрацій (поштові адреси, номери телефонів, факси, адреси сайтів і електронної пошти); основні функції структурних підрозділів, а також прізвища, імена і по-батькові, номери телефонів, адреси електронної пошти їхніх керівників; нормативно-правові акти з питань, що знаходяться в компетенції органу; порядок реєстрації, ліцензування окремих видів діяльності у відповідній області (зразки документів, розрахункові рахунки для внесення необхідних платежів, розміри цих платежів і ін.), зразки документів і інших матеріалів, необхідних для звернення громадян до органу; розклад роботи органу і години прийому керівництва; підприємства, установи і організації, що перебувають у сфері управління органу, цільові програми у відповідній області; відомості про проведення закупівлі товару (робіт, послуг) за державні кошти; державні інформаційні ресурси з питань, які є в компетенції органу; поточні і заплановані заходи і події в відповідній області; відомості про існуючі вакансії.

Органи виконавчої влади рівня обласних і Київської адміністрації, окрім усього вищенаведеного, повинні розмістити на своїх сайтах інформацію про виконання бюджету відповідного рівня; показники розрахунку за енергоносії; відомості про оплату місцевих податків і зборів, комунальних платежів, в тому числі тарифи і пільги окремим групам платників, розрахунок юридичних і фізичних осіб з бюджетом відповідного рівня; заснування і заклади соціальної сфери; список комунальних підприємств, правоохоронних органів, лікувальних, оздоровчих, дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, що знаходяться на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, з поданням адреси, номерів телефонів, розпорядку робіт; а також порядок оскарження рішень, прийнятих органом відповідного рівня. Органи того ж рівня повинні додатково розміщувати інформацію про районні та районні в Києві держадміністрації, а також інформацію про показники виплати

заробітної плати, грошового забезпечення, пенсій, стипендій і інших соціальних виплат.

Окрім усього цього, на обласних та Київської міської адміністрації повинна розміщуватися інформація про територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці: сучасна територія і історія регіону, адміністративно-територіальний лад, міста регіону; загальний огляд економіки, опис природних ресурсів, відомості про транспортну інфраструктуру, засоби комунікацій, промисловість, сільське господарство, створення привабливих інвестиційних умов в регіоні, вільні економічні зони, розвиток туризму, відомості про розвиток науки і освіти (список навчальних закладів і наукових установ, закладів культури і мистецтва), посилення на інші інтернет-ресурси регіону. На сайтах держорганів може розміщуватися й інша інформація, яку керівництво місцевої виконавчої влади вважає за доцільне опублікувати.

Принцип зворотного зв'язку у відносинах «громадянин-влада» засобами електронного уряду є досить складно реалізованим. Наприклад, у березні 2013 р. почала працювати система електронних звернень громадян z.gov.ua. За допомогою системи можна подавати звернення до органів державної влади і місцевого самоврядування. Обов'язкова умова – наявність електронного підпису. Крім того, фізичні та юридичні особи отримали можливість відправки запитів на отримання публічної інформації. Насьогодні в системі електронних звернень зареєстровано 42 органи виконавчої влади та місцевого самоврядування. Звичайно, що очевидними є як переваги, так і недоліки системи, що була введена в дію. Найбільш суттєвою складністю для громадянина, що звертається таким чином до органів влади є необхідність проходження достатньо складної процедури оформлення електронного цифрового підпису у відповідній організації (Український центр сертифікації ключів «Український сертифікаційний центр»), представництва якої знаходяться лише в обласних центрах та крупних районних центрах, та щорічна оплата згаданої організації за користування електронним цифровим підписом.

Кабінетом Міністрів України запропоновано також е-інструментарій налагодження діалогу з громадянами та їх організаціями. Задля цієї мети створено веб-сайт «Уряд і громадськість» на єдиному веб-порталі органів виконавчої влади України. З цього веб-сайту є посилення на інтерактивну інформаційно-аналітичну систему (ІАС) Кабінету Міністрів України «Громадянське суспільство і влада», яка має сприяти розвитку інститутів громадянського суспільства та їх взаємодії з органами державної влади в он-лайн режимі [123].

Однак, як свідчить інформація, вміщена у зазначеній ІАС, рівень залучення громадян до обговорення проектів НПА, які готуються окремими міністерствами, є досить низьким. Так, станом на 28. 12. 2009 р. більшість міністерств не пропонувало до публічного обговорення у мережі Інтернет жодного проекту нормативно-правового акту [123].

Така ж ситуація і щодо окремих міністерств: інформування громадян забезпечено на належному рівні, зворотний зв'язок – навпаки. Так, за результатами аналізу веб-сайтів міністерств можна констатувати, що лише Міністерство юстиції пропонує на своєму веб-сайті результати обговорення нормативно-правових актів. Дискусійні тематичні е-форуми підтримують Міністерство вугільної промисловості України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство оборони України, Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерство економіки. На сайтах цих міністерств пропонується зв'язок за допомогою електронної пошти. Однак, наприклад, не передбачено будь-якого е-інструментарію зворотного зв'язку на веб-сайтах Міністерства аграрної політики, Міністерства з питань житлово-комунального господарства України, Міністерства закордонних справ. На веб-сайті Міністерства культури і туризму України рубрика «Інтернет-приймальня» не заповнена так само, як і рубрика «Консультаційний центр» [245].

На сьогодні різними органами влади вже створено такі прототипи базових елементів е-урядування як: Електронне міністерство (Головне управління державної служби), Електронний регіон (Одеська область), Електронне місто (місто Славутич), Електронне село (Дніпропетровська область) [95].

Ще одним актуальним соціально-економічним аспектом формування інформаційного суспільства в Україні є охорона інтелектуальної власності, боротьба з піратством у сфері інформаційних технологій. У зв'язку з цим підвищується роль і значення держави у галузі регулювання інформаційної сфери суспільства. Оптимальне адміністративне і законодавче регулювання процесів формування інформаційного суспільства в Україні має визначати цілі і завдання, які повинні регулюватися законом, включаючи забезпечення конкуренції; бути достатньо гнучким, щоб дозволяти впроваджувати нові послуги та технології без внесення додаткових поправок до законодавства; делегувати широкі повноваження органу регулювання, незалежному від національного оператора; встановлювати відкритий процес участі зацікавлених сторін у написанні правил регулювання; направляти створення вільного ринкового доступу, заснованого на недискримінаційних засадах [181].

Таким чином, загальними проблемами розбудови електронного уряду в Україні є перш за все переважно декларативний характер нормативної бази, що має врегульовувати його функціонування. З іншого боку, за наявності достатньої ініціативи з боку керівних органів виконавчої влади, ретельно розроблена нормативна база може стати визначальним фактором розвитку системи е-урядування в Україні. Очевидним є той факт, що впровадження системи електронного уряду передбачає суттєві капіталовкладення, оскільки необхідним є використання окрім всього іншого оригінального програмного забезпечення, що має розроблятися у відповідності до потреб нашої держави. В умовах дефіциту державного бюджету здійснення таких асигнувань може бути сприйняте органами, що приймають відповідні рішення, як недоцільне. До того ж впровадження е-уряду передбачає наявність якісно нової філософії

державного управління, що включає в якості основної засади – принцип «сервісної держави». Тобто громадянин має сприйматися не просто як споживач суспільних благ, що направляються йому патерналістською державою, а як клієнт, що має право розраховувати на якісні державні послуги. Відповідним чином має змінитися і професійна свідомість чиновників всіх рівнів: від усвідомлення себе як «вершителей доль» до розуміння себе як «слуг народу».

Іншою сферою активного розвитку інформаційного суспільства можна вважати економіку. Провідною галуззю цифрової економіки є електронна комерція.

Електронна комерція (E-commerce) – це сфера цифрової економіки, що включає всі фінансові та торгові транзакції, що проводяться за допомогою комп'ютерних мереж, та бізнес-процеси, пов'язані з проведенням цих транзакцій. До електронної комерції відносять електронний обмін інформацією (Electronic Data Interchange, EDI), електронний рух капіталу (Electronic Funds Transfer, EFS), електронну торгівлю (ETrade), електронні гроші (E-Cash), електронний маркетинг (E-Marketing), електронний банкінг (E-Banking), електронні страхові послуги (E-Insurance), тощо. З розвитком Інтернету у 1990-х роках виникла відповідна форма електронної комерції у формі Інтернет-магазинів, де користувачі могли здійснювати замовлення товарів та послуг та оплачувати їх за допомогою банківських карток. Провідними напрямками електронної комерції є Бізнес-Бізнес (B2B – Business-to-Business) та Бізнес-Споживач (B2C – Business-to-Customer).

В Україні електронний бізнес знаходиться на початковій стадії свого розвитку. Серед галузей е-бізнесу можна виділити перш за все інтернет-торгівлю та інтернет-банкінг.

В авангарді української інтернет-торгівлі знаходяться магазини Rozetka.ua, Azbooke, Aukro. В українському секторі Internet сьогодні знаходять збут найрізноманітніші товари від побутової техніки і до одягу та взуття. Однак частка інтернет-продажів є порівняно невеликою у загальній масі товарообігу, так у 2009 р. серед усіх користувачів мережі покупці склали лише 19 %. Різняться і ступінь готовності до придбання товарів в мережі, так у м. Києві такі покупки здійснюють 31 % користувачів, в Київській області – 17 %, в м. Донецьк – 18, 4 %, в Донецькій області – 9,5 %, у Волинській та Тернопільській областях – по 8,7 % [61, 69–70]. Розвиваються системи для електронної торгівлі. Так, на www.meta-ukraine.com на сьогоднішній день налічується близько 50 електронних магазинів.

Формування вітчизняного ринку Internet-платежів в Україні почалося весною 2001 р., коли магазин Vambook.com.ua першим заявив про прийом оплати за допомогою карт Visa і MasterCard. Вже через три місяці частка замовлень Vambook.com.ua, оплачуваних через мережу, досягла 10 – 15 %. Водночас, щоб реалізувати подібну систему необхідно було докласти неймовірних зусиль. Всі банки були стурбовані захистом від шахрайства, і навіть готовність деяких інтернет-магазинів узяти на себе 100 %-ву компенсацію збитків у разі виникнення яких-небудь проблем, не гарантувала

відкриття торгового рахунку для on-line-продавців. Сьогодні ситуація змінилася і практично на кожному сайті, що займається торгівлею в мережі, реалізована можливість оплати on-line [135, 83].

Найбільш поширеними як інструмент оплати через Інтернет є кредитні картки. Наприклад, такі як VISA, Eurocard/Mastercard, Dinners Club, JCB, STB та інші. Електронний платіж кредитною карткою передбачає передачу через Інтернет інформації про кредитну картку (номер, дата дії тощо) і суму платежу, а також забезпечення авторизації цієї картки – визначення, що на ній є необхідна сума. Для використання в розрахунках платіжних систем Інтернет користувач повинен бути учасником таких систем.

Щоб стати учасником електронних розрахунків, треба вибрати платіжну систему, відкрити в ній рахунок (створити електронний гаманець), «покласти» до нього гроші (через банк або за допомогою картки). Після чого можна проводити розрахунки використовуючи електронні гроші. Випускати електронні гроші в Україні можуть тільки банки (банки-емітенти) [226]. Розповсюджувати електронні гроші та надавати користувачам кошти для поповнення ними електронних пристроїв можуть також юридичні особи, з якими банк-емітент уклав відповідний договір. Слід вказати на законодавчу нерегульованість діяльності електронних ринків в Україні. Через повну безконтрольність Інтернет-бізнес взагалі не оподатковується, тобто об'єктом оподаткування є тільки ті кошти, що виведені на банківський рахунок. Підприємствам доводиться сплачувати комісію при введенні і виведенні грошей через банк в системи електронних платежів, тому для бізнесу на сучасному етапі розвитку електронної комерції в Україні найвигідніше при здійсненні електронних платежів використовувати систему «Інтернет-банкінгу», яка є додатковою послугою при відкритті поточного рахунку в банку [165, 149].

Серед систем Інтернет-банкінгу (систем проведення банківських операцій через мережу Інтернет) можна назвати:

- система Міжнародного комерційного банку;
- система Приватбанку (Приват-24).

В Україні надаються і електронні брокерські послуги. Серед систем, що надають можливість Інтернет-трейдингу цінними паперами он-лайн, можна назвати системи компаній «Атланта Капітал» (<http://atlanta.com.ua>); «Сократ» (www.sokrat.kiev.ua).

Великі перспективи в Україні має напрям електронної комерції «бізнес – бізнес». В умовах поглиблення міжнародного поділу праці, активного розвитку спільної комерції, коли підприємства не тільки купують один у одного продукцію, а й спільно працюють над виробництвом нових товарів та послуг, електронна комерція такого напрямку набуває особливого значення, оскільки вона передбачає формування тривалих партнерських відносин між підприємствами, які здійснюються через комунікаційні мережі.

Важливим показником розвитку інформаційного суспільства в Україні можна вважати рівень ефективності функціонування галузі інформаційних технологій в економіці.

Загальною тенденцією останніх років є скорочення темпів економічного зростання в галузі, що в контексті її значення для розвитку інформаційного суспільства, звичайно, є невтішним. За даними фінансової звітності підприємств (крім бюджетних установ), у 2008 р. прибуток від звичайної діяльності до оподаткування за видом «Діяльність у сфері інформатизації» склав 431,5 млн. грн. (зниження на 5,2 % порівняно з 2007 р.), збитки – 566,6 млн. грн. (майже у 3,5 рази більше, ніж у 2007 р.) [93].

Одночасно загрозу галузі спричиняє перерозподіл трудових ресурсів в іноземні аутсорсингові компанії. За рахунок українських спеціалістів іноземні підприємці задовольняють потреби своїх організацій у кваліфікованій, проте дешевій робочій силі. За підрахунками Асоціації аутсорсингу Центральної і Східної Європи (СЕЕОА), на I квартал 2010 р. обсяг ринку галузевих аутсорсингових послуг в Україні зріс до 530 млн. дол. за рік, що відповідає I місцю в регіоні Центрально-Східної Європи (без Росії). У рейтингу «Black Book of Outsourcing» у десятці провідних аутсорсингових компаній у регіоні ЦСЄ 7 позицій займають компанії з України. При цьому, за даними «Ukrainian Hi-Tech Initiative», приблизно три чверті цих компаній в Україні працюють у «тіньовому» секторі і, як правило, обслуговують інтереси закордонних фірм [285]. Таким чином, український бюджет позбавляється надходжень і від оподаткування продукту, що виробляється, і надходжень від нарахувань від заробітної платні (що до речі є негативним фактором і для майбутнього пенсійного забезпечення ІТ-спеціалістів).

Іншим наслідком таких тенденцій у функціонуванні ІТ-галузі є зниження економічного ефекту від підготовки спеціалістів в галузі інформаційних технологій в Україні.

У 2009 р. чисельність студентів, які отримали освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра та магістра, за даними Держкомстату, становить 69 883 особи, що на 2,1 % більше за показник 2008 р. і складає 7,4 % від загальної чисельності випускників. Збільшилася кількість випускників ІТ-спеціальностей за всіма освітньо-кваліфікаційними рівнями. Загальна кількість ІТ-професіоналів в Україні складає нині близько 14,4 тис. чол. [94]. Отже, держава вкладає чималі кошти в підготовку спеціалістів, які потім штучно виводяться з офіційного ринку праці.

Проте відтік ІТ-спеціалістів відбувається і під впливом інших факторів. За даними Державного центру зайнятості, упродовж 2009 р. роботодавцями було заявлено на 45,9 % менше вакансій за професіями ІТ-спеціалістів, ніж за 2008 р. Чисельність осіб, які перебували на обліку в центрах зайнятості як такі, що шукають роботу в цій сфері, склала 6161 чол. (зростання порівняно з минулим роком на 10,8 %). У 2009 р. було працевлаштовано 1621 особу, тобто менш, ніж кожного третього. Порівняно з 2008 р. показник працевлаштування знизився на 37,3 %. Загалом відбулося майже 10-відсоткове скорочення штату працівників ІКТ-сфери [94].

Такі тенденції однозначно свідчать про необхідність термінового врегулювання ринку інформаційних технологій. Можливими засобами може стати здійснення державної протекціоністської політики у відношенні галузі,

що має включати пільгове оподаткування ІТ-підприємств, надання переважного права розробки програмного забезпечення для органів державної управління та місцевого самоврядування, тощо.

Позитивним фактором є наявність фундаментального наукового рівня досліджень у сфері інформаційних технологій. У Національній академії наук України в галузі досліджень і розробок (ДіР) у ІТ-сфері в цілому працює близько 1500 науковців, серед яких близько 200 докторів і понад 500 кандидатів наук. Загальний штат установ Відділення інформатики НАН України складає 1299 наукових працівників, серед яких 145 докторів та 446 кандидатів наук. Розвиток ІТ-сфери безпосередньо в рамках НАН України організовує постійно діюча Координаційна рада НАН України з питань інформатизації [94]. За даними ВАК України, протягом 2009-го та I кварталу 2010 р. зі спеціальностей ІТ-сфери було захищено 34 докторських і 255 кандидатських дисертаційних робіт, 18 осіб отримали вчене звання старшого наукового співробітника. Понад половину всіх отриманих наукових звань серед зазначених спеціальностей, як і раніше, припадає на три: «Інформаційні технології», «Математичне моделювання та обчислювальні методи», «Комп'ютерні системи та компоненти» [94].

Інформаційно-комунікаційна галузь традиційно є однією з найбільш інноваційних. В Україні на сьогодні функціонує міжгалузєва система територіально-виробничих наукових комплексів (технопарків). Станом на вересень 2010 р. вона нараховує 12 підприємств (ще 4 проходять процедуру реєстрації). Три з діючих парків – «Напівпровідникові технології та матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка», «Укрінфотех» та «Інтелектуальні інформаційні технології» – мають безпосереднє відношення до ІКТ [234].

Отже, оцінюючи стан розвитку організаційних форм інститутів інформаційного суспільства в Україні, необхідно зазначити, що на сьогоднішній день наявні певні точки зростання, що свідчать про входження держави до інформаційної стадії і поступового досягнення стану зрілого інформаційного суспільства. Першою ознакою виступає наявність Internet, як технологічної підстави функціонування організаційних форм інформаційного суспільства. Втім не існує рівності у доступі до мережі у представників різних соціальних прошарків, осіб, що проживають у крупних та дрібних населених пунктах. Загальною проблемою розвитку всесвітнього павутиння в Україні є недоступність широким верствам населення новітніх технологій 3 G та 4 G, що дозволяють сполучати переваги високошвидкісного Internet та мобільного зв'язку, і безумовно підвищують ефективність обох складових. В стадії становлення перебувають технології електронного врядування, процес впровадження яких має переважно реактивний характер – реалізація чергової програми найчастіше пов'язана з необхідністю виконання зобов'язань, які взяла на себе Україна в рамках міжнародних угод з розвитку інформаційного суспільства. Українські сервіси електронного врядування не виконують в повній мірі найважливішої функції – зворотного зв'язку між владою та громадянином.

Розвиток економічних організацій інформаційного суспільства в Україні відбувається переважно в сфері електронної торгівлі та Internet-банкінгу. Важливими завданнями розвитку цих галузей є забезпечення достатнього рівня захисту особистої інформації та руху грошових коштів. Актуальним завданням є розширення участі держави у електронній економіці, в тому числі і шляхом законодавчого врегулювання економічних відносин в цій сфері.

Джерелом оптимізації розвитку інформаційного суспільства в Україні могла б стати державна підтримка освітніх та наукових програм в галузі інформаційних технологій, створення робочих місць у наукоємних галузях виробництва та сфері послуг для ІТ-спеціалістів. Проте на даний момент згаданий ресурс недостатньо використовується, що призводить до відтоку фахівців до іноземних або аутсорсингових компаній.